

הרב שלמה כהן דוראס

סתירת בתי הכנסת בגוש קטיף

ראשי פרקים

א. קדושת בית הכנסת ומוראו	2. חששות מעצם הריסת בית הכנסת
ב. מצות בניית בית כנסת	ד. בית כנסת במבנה מסוכן
ג. סתירת בית כנסת כשקיימים בתי כנסת אחרים	ה. הריסה בידי גוי
1. חילול השם	ו. הפקעת הקדושה ע"י מכירת בתי הכנסת
	ז. מסקנה לגבי בתי הכנסת שבגוש קטיף

בגוש קטיף היו כ-25 בתי כנסיות גדולים ומפוארים שנבנו כבתי כנסת קבועים שלא על תנאי כלשהו, על דעת לקיימם לעולם, כחלק ממצות ישוב ארץ ישראל של הקהילות המפוארות שהיו שם. בתי כנסת אלו נבנו בעזרת תקציבים ממשלתיים ותרומות של תושבי המקום ויהודים מהארץ ומהעולם.

ממשלת ישראל החליטה לפנות את היהודים שחיו באזור זה ונאחזו במסירות נפש תוך סיכון נפשות בחבל ארץ זה. עם קבלת ההחלטה הזו ולקראת מימושה עלתה שאלת גורלם של בתי הכנסת שבמקום - האם להרוס אותם כשם שהרסו את בתי המתישבים, או להשאיר אותם על כנם, תוך תקווה שהיד הזדונית אשר לה יימסר השטח תשמור על קדושתם (על פי אמנה בין לאומית לשימור המקומות הקדושים לדתות השונות) ולא תבזם. בתחילה החליטה ממשלת ישראל להרוס את בתי הכנסת, אולם בלחץ של רבנים מהארץ ומהתפוצות חזרה בה מהחלטתה זו, והשאירה את בתי הכנסת על מכונם. למעשה אחר מסירת השטח לידי ציבור זר ואכזר חוללו בתי הכנסת על ידם ובאו לידי בזיון. השאלה צפה ועולה:

האם מותר היה להרוס בתי כנסת אחר פינוי התושבים מגוש קטיף בשביל למסור את השטח לעם זר? האם מסירתם לידיים זרות ואכזריות שתבזנה ותחרבנה אותם עדיף על הריסתם בצורה מכובדת על ידי ישראל?

א. קדושת בית הכנסת ומוראו

הזהירה התורה בדבר יחסנו למשכן: "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, לא). וכתב היראים (סי' תט) שמצות מורא מקדש כוללת חובת מורא בתי כנסיות

ובתי מדרשות.¹ נמצא שההלכות השונות בדבר חובת הזהירות בהתנהגות בבתי כנסיות (שפורטו ברמב"ם הל' תפלה יא, ו ואילך ובטוש"ע קנא, א) הן מדאורייתא. דעות אלו, שקדושת בתי כנסת היא כקדושת המקדש, נסמכות על דרשת הספרא שעל הפסוק "והשימותי את מקדשכם" (ויקרא כו, ל) בלשון רבים - "לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות". וכן דרש רבי יצחק (מגילה כט, א) על הפסוק "ואהי להם למקדש מעט" (יחזקאל יא, טו): "אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל". וכשדנה הגמרא (ב"ב ג, ב) על עצת בבא בן בוטא להורדוס להרוס את בית המקדש לצורך בנייתו מחדש, הקשתה עליו מדינו של רב חסדא, שאסור להרוס בית כנסת לפני בניית אחר במקומו. כמו כן נלמדו דינים שונים הנוגעים לקדושת בית כנסת ומוראו מדין המקדש, כגון החיוב שיהיה גבוה משאר בתי העיר (תוספתא מגילה פ"ג) ועוד.

כדעה זו, שקדושת בית כנסת היא דאורייתא, משמע ממנין המצוות של הרמב"ם בהקדמת היד-החזקה (ל"ת לה).² אולם הר"ן במגילה (פ"ג) סובר שקדושת ביכ"ס מדרבנן, והפסוקים שהובאו בתורת כהנים ובמגילה אינם אלא אסמכתא בעלמא. וכן משמע מלשון האשכול (הל' בית הכנסת): "השוו חכמים קדושתו למקדש"³. הרמב"ן (מגילה כה, ב; הובא בר"ן שם), הרשב"א והריטב"א (שם) כתבו שאין לביכ"ס אלא קדושה של כבוד, ואין דינו אלא כתשמיש מצוה שמותר לזורקו לאחר גמר השימוש.

לסוברים שקדושת בתי הכנסת היא מדרבנן, מובן כיצד ניתן להפקיע קדושה מהם, וכמו שכתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' י), שהקדושה נפקעת ע"י מכירה, והקדושה נתפסת בדמים. כאמור, אם דינם כתשמיש קדושה, אזי מעת שבני העיר אינם זקוקים להם יותר, דינם כתשמישי קדושה שקדושתם נפקעת מאליה, ואינה נתפסת בדמיהם. אלא שבחתם-סופר (או"ח סי' לח) ובאבני-נזר (או"ח סי' לד) נכתב, שמן הסתם אין הם רוצים שתיפקע המצוה לגמרי מבלי שתחול קדושה על הדמים. אף לפי מי שסובר שהקדושה היא דאורייתא, כתב בחתם-סופר (שם) על פי דברי בעל המאור (עבודה זרה פ"ד), שניתן להפקיע את קדושתם של בתי הכנסת כשם שאף קדושת הגוף נפקעת על ידי פדיון.

ב. מצות בניית בית כנסת

בניית בית כנסת היא חובה. כך כתב הרמב"ם (הל' תפילה יא, א): "כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת תפלה, ומקום זה נקרא בית הכנסת, וכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת." מקורו בתוספתא (ב"מ יא, כג). ואמרו בזוהר (רעיא מהימנא בשלח נט, ב, פקודא י"ט וכו') שזוהי מצות

1. בסמ"ק סי' ו כתב, שמצות מורא המקדש בזמן הזה מתקיימת בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ועיין סמ"ג שהביא דינים אלו של מורא בית כנסת במצוות מורא מקדש (עשין קסד).
2. בשו"ת מהרש"ם ח"א י, א כתב כך בשם ראשונים נוספים, ועי' עוד שדי-חמד (כללים מערכת ב אות מג). בהלכותיו (הל' תפילה יא, א) הביא הרמב"ם את הדרשה מהפסוק, ללא הערה שהיא אסמכתא בעלמא.
3. וכן כתב בפרי-מגדים משב"ז קנג, א; אבל באשל-אברהם קנב, ו הסתפק בכך.

עשה מהתורה כמו בניית בית המקדש. לכאורה זוהי גם דעת הריב"ש (שו"ת סי' רנג); הובאה ע"י הרמ"א בחו"מ קסב, ז⁴, שהמונע מלבנות בית כנסת גם כשיש בית כנסת בעיר הרי זה ראוי לנידוי, שמונע רבים מלעשות מצוה. אמנם לא ברור אם כוונתו למצוה דאורייתא או דרבנן.⁵

אולם בשדי-חמד (מערכת ב כלל מד) כתב שיש אומרים שאין זו מצות עשה אפילו מדרבנן, והכפייה שכופין בני העיר זה את זה לבנות בית כנסת היא כמו הכפייה על כל צרכי העיר, ולא משום קיום מצוה שבדבר.

הרמב"ם, כאמור, כתב הלכה זו בהלכות תפילה, אבל כתבה שוב בהלכות שכנים (ו, א) - וכן השו"ע, שכתבה באו"ח קנ, א ובחו"מ קסג, א - ומשמע ששני הדברים נכונים: בניית בית כנסת מחייבת בין מצד היותה מצוה, ובין מצד צרכי העיר.

ג. סתירת בית כנסת כשקיימים בתי כנסת אחרים

1. חילול השם

לדעה המשווה את קדושת בית הכנסת לקדושת המקדש, בוודאי כשם שאסור לנתוך אבן מן ההיכל, והעושה כן עובר על "ונתצתם את מזבחתם... לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב, ג-ד), כך אסור הדבר בבתי כנסת. ולעומת דעה זו, אם קדושת בית הכנסת היא מדרבנן, לכאורה גם נתיצתו אסורה מדרבנן. הנפקא מינה היא כפי שכתב בשו"ת מהר"י בי רב (סי' ה), שלסוברים שקדושת בית הכנסת אינה אלא מדרבנן - "כל ספק שיסתפק בזה הענין, ראוי להקל בו." יתר על כן: כבר ראינו לעיל שיש הסובר שדין בית כנסת כדין תשמישי מצוה, שכשכבר אין שימוש בו, מותר לזורקו; אם כי לא בדרך בזיון, כאמור לגבי שאר תשמישי מצוה.

מדוע אפוא אומר רב חסדא (במגילה כו, ב ובב"ב ג, א) "לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי"? נראה שההלכה היא כך אף למאן דאמר קדושת ביכנ"ס מדרבנן היא, שכן בסתירה כזו יש משום חילול השם ובזיון קדשים, וכמו שכתב בשו"ת היכל-יצחק (או"ח סי' יב): "ברור לענ"ד שלסתור בית כנסת בכוונה זדונית ח"ו, אפילו אם על זה לא נאמר הלאו של 'לא תעשו כן לה' אלהיכם', הוא חטא חמור דרך מינות וכפירה ובזיון כבוד שמים, ובלי ספק העושה כך הוא רשע מן התורה, ועובר על 'לא תחללו את שם קדשי' וכו'. ואפילו הגויים נענשים על כך...".

4. עיין גם מגן אברהם או"ח ס"ו קנד, וממה שכתב שנראה מרא"ם שאם בית הכנסת מכילה את כולם אסור להיחלק, נראה שאין מצווה בבניית בית כנסת במקום "ברוב עם". אך עיין בשו"ת הרדב"ז [חלק ג' סימן תתק"י (תעב)], ובפתחי תשובה (חו"מ קס"ב ס"ק ו') ומשנה ברורה (ק"נ ס"ק ב').

5. על חובת הבנייה של בית כנסת נוסף בעיר - עי' מגן-אברהם סוף סי' קנד, שנראה מהרא"ם שאם יש בבית הכנסת האחד כדי להכיל את כולם, אסור להם להיחלק. ובערוך-השלחן (או"ח קנג, א) כתב שבמקרה זה אינם יכולים לכפות זה על זה לבנות ביכנ"ס נוסף.

ובשו"ת חתם-סופר (או"ח סי' לד) כתב שכל שאומות העולם בבית תפלתם לא היו מרשים לעשות, עוברים גם ישראל על "לא תחללו את שם קדשי", שהוא איסור תורה חמור. והרי ברור שהמוסלמים והנוצרים לא היו בשום אופן מניחים להחריב את בית תפלתם, והרי זה חלול שם שמים גמור לעיני העמים.

2. חששות מעצם הריסת בית הכנסת

אולם מלבד חילול השם שבדבר, אומרת הגמרא שאם יסתרו בית כנסת אחד כל עוד לא קיים בית כנסת אחר יש חשש משום "פשיעותא" - "דילמא מתרמי אונס ופשעי ולא בנו אחריתי" (רש"י ב"ב שם); או משום "צלויי" - ש"כל זמן הבנין" לא יהיה להם היכן להתפלל. בין שני טעמים אלו אומרת הגמרא שהנפקא מינה היא "דאיכא בי כנישתא אחריתי", שאז אף שיש לחשוש לפשיעה, מכל מקום יש להם מקום להתפלל בו.

כך היא הגרסה שמובאת בכסף-משנה (הל' תפילה יא, יב), ומשמע שאין לחשוש שמא בזמן הבנייה לא יהיה להם מקום להתפלל בו, רק כאשר קיים במקום בית כנסת קבוע אחר. אבל בתוספות (ב"ב ג, ג, ד"ה הג"ה), ביד-רמה, ברא"ש (ב"ב פ"א סי' ד) ועוד גרסו "איכא ביניהו דאיכא דוכתא לצלויי", ומשמע שדי במקום תפילה, אפילו אינו מקום של קבע.

החשש שמא לא יבנו בית כנסת אחר קיים גם אם כבר גבו כסף לבית הכנסת החדש, וכמובא בגמרא (ב"ב שם), שאפילו הניחו בצד לבנים לבנין, עדיין יש לחשוש שמא יזדמן להם הצורך לפדות שבויים, וישתמשו בחומרי בנין אלו לצורך זה. אולם אם הוקצו כבר תקציבים ייעודיים מטעם המלכות לבניית בית הכנסת, שאותם אין הם משנים לדברים אחרים, יש בכך מקום להקל, כפי שכתב בשו"ת היכל-יצחק (שם אות ג). בדומה לכך היקל בשו"ת כתב-סופר (או"ח סי' יז) כשלא היה צורך במגבית מיוחדת לצורך חידוש הבנין, אלא הכסף לכך מוכן מתוך הכנסות שיש לביהכ"ס (ממכירת המקומות שיתווספו בבנין המורחב).

לכאורה החושש לפשיעותא חושש גם לצלויי, היינו: הוא חושש לא רק לכך שבסופו של דבר לא ייבנה בית הכנסת שעתה הורסים, אלא הוא חושש גם שבעת הבנייה לא יהיה מקום להתפלל בו. מאידך גיסא, החושש לצלויי אינו חושש לפשיעותא. לפי זה, גם למאן דאמר פשיעותא, כשיש שם ביכ"ס (או מקום) אחר לתפילה, החשש פוחת; ואם גם חשש זה מופג (כבדוגמאות האמורות לעיל לגבי תקציבים ייעודיים), מותר יהיה להרוס על מנת לבנות ולשפץ. אולם, לענ"ד, אפשר שמאן דאמר זה חושש לצלויי אף יותר מהמאן דאמר האחר, ולדידו גם אם קיים ביכ"ס אחר במקום, יש בעצם מיעוט מספר בתי הכנסת במקום משום ביטול קדושה. ואם כך, גם אם ברור שביהכ"ס שנחרב עתיד להיבנות, עדיין אסור יהיה להחריבו משום שעד לבנייתו נמצאת הקדושה מתמעטת.

יתר על כן: אפשר שלחושש לפשיעותא, קיומו של בית כנסת אחר במקום לא מעלה ולא מוריד. אדרבה, דווקא קיומו של בית כנסת אחר מגביר את החשש שבית הכנסת שנחרב לעולם לא ייבנה שוב, שהרי כבר יש לו תחליף.

הרמב"ם (הל' תפילה יא, יב) פסק:

אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות אחר במקומו או במקום אחר, אבל בונין אחר ואחר כך סותרין זה, שמא יארע להם אונס ולא יבנו. משמע שלרמב"ם החשש לפשיעותא קיים בכל מקרה, גם אם יש במקום בית כנסת אחר (ואכן, לפי הכסף-משנה, כך היתה גרסת הרמב"ם בגמרא).

רוב הראשונים⁶ פסקו כמי שחושש לפשיעותא. אולם האור-זרוע (ח"ב הל' ביכנ"ס סי' שפה) הביא ראייה למאן דאמר "משום צלויי", מהגמרא במגילה כו, ב):

רמי בר אבא הוה קא בני בי כנישתא. הוה ההיא כנישתא עתיקא, הוה בעי למיסתריה ולא תויי ליבני וכשורי מינה, ועיולי להתם. יתיב וקא מיבעיא ליה הא דרב חסדא, דאמר רב חסדא: לא ליסתור בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי. התם - משום פשיעותא, כי האי גוונא מאי? אתא לקמיה דרב פפא - ואסר ליה, לקמיה דרב הונא - ואסר ליה.

רוב הראשונים הבינו שחששם של רב פפא ורב הונא היה לפשיעותא גם במקרה זה, שחומרי הבנייה לבית הכנסת החדש יילקחו מבית הכנסת הישן. אבל האו"ז הבין שאי משום פשיעותא ליכא למיחש, שכן חומרי הבנייה הישנים ישמשו לבית הכנסת החדש; ונותר רק החשש שבעת הבנייה לא יהיה להם ביכנ"ס (או מקום) אחר להתפלל בו.

לענ"ד, אפשר שגם הראשונים המוכיחים משם (כדברי בית-יוסף או"ח סי' קנב) שהחשש הוא לפשיעותא, חוששים - כאמור לעיל - גם לצלויי; ולכן, הגם שהחשש לפשיעותא הופג כיון שהיו שם חומרי בניין מבית הכנסת הישן, מכל מקום עדיין נותר החשש לצלויי, שלא יהיה להם מקום תפילה בזמן הבנייה.

בשל מחלוקת הראשונים, ובהתחשב בכך שמדובר באיסור דרבנן, יש מקום להקל בהריסת בית כנסת במקום שכבר יש בו בית כנסת אחר, ונותר אפוא רק החשש של פשיעותא. ואכן, כך הורה הרא"י וולדנברג (ציץ-אליעזר חי"ד סי' ח) לקהילת אמשטרדם, שהתכוונה להרוס בית כנסת ישן שכבר לא התפללו בו על מנת לבנות אחר במקום אחר מיושב יהודים.

בנידוננו - חורבנם של בתי הכנסת בגוש קטיף - התקיימו לצערנו כל החששות. חילול השם - בוודאי יש, כשהחורבן נעשה לעיני כל העולם. פשיעותא - בוודאי יש, שכן לא רק שלא נבנו מיד כל תחליפים לבתי הכנסת שנחרבו, אלא אף לא הוקצבו לכך התקציבים הראויים (ולא רק לבתי הכנסת!). לצלויי - לא רק שנתמעטה הקדושה ונתמעטו בתי הכנסת בישראל (כאמור, בגוש קטיף היו כ-25 בתי כנסת בנויים לתפארה), אלא אף לא נמצאו לבתי הכנסת שנחרבו כל תחליפים, לא בעת החרבתם וגם לא זמן רב לאחר מכן (ולמעשה, גם לא עד לכתיבת שורות אלו).

6. ר"ף (מגילה ח, א בדפיו), רמב"ם (הל' תפילה יא, יב), יד רמ"ה (ב"ב ג, ב), רא"ש (ב"ב פ"א סי' ד) וכן נפסק בשו"ע או"ח סי' קנב.

ד. בית כנסת במבנה מסוכן

לפי הגמרא (ב"ב ג,ב), האיסור להחריב בית כנסת כל עוד אין ביכנ"ס אחר, הוא רק במקרה "דלא חזא ביה תיוהא" ("ביקוע שיהא מזומן ליפול" - רש"י); אבל חזא ביה תיוהא - סתרי ובני. כי הא דרב אשי חזא בה תיוהא בכנישתא דמתא מחסיא, סתריה ועייל לפורייה להתם, ולא אפקיה עד דמתקין ליה שפיכי. "לפי המשך הגמרא, עצתו של בבא בן בוטא להורדוס לסתור את בית המקדש ולבנותו מחדש, למרות דינו של רב חסדא, היתה מפני שראה בו סדק.

מתוך סוגיה זו פסק הרמב"ם (הל' תפילה יא,ג): "במה דברים אמורים? שלא חרבו יסודותיו או שלא נטו כתליו ליפול. אבל אם חרבו יסודותיו או שנטו כתליו ליפול - סותרין אותו מיד." אלא שהוסיף תנאי, ש"מתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה, שמא תדחק השעה וישאר חרב." מלשונו משמע שמדובר בסכנה של ממש (חורבן היסודות, נטייה ליפול). אך מדברי התוספות (ב"ב ג,ב ד"ה הג"ה) מבואר, דהוא הדין באופן שאי אפשר להתפלל בבית הכנסת, כנידון של מרימר ומר זוטרא (בגמרא שם) שסתרו ובנו בית כנסת לקיץ בחורף, ובית כנסת לחורף בקיץ.⁷

בתי הכנסת בגוש קטיף עמדו על תילם, ומצד עצמם לא נודעה כל סכנה ליושבים בהם. כאמור, גם אם יש מי שהיה סבור שבאותם מקומות היתה סכנה לשבת, ההיתר לסתור בתי כנסת אלה קיים, כדברי הרמב"ם, רק אם מיד מתחילים לבנות ביום ובלילה. מקומות חליפיים, ולצערנו דבר זה לא התקיים בנידון דידן.

ה. הריסה בידי גוי

בשו"ת תורת-חסד (או"ח סי' ד אות זך) צירף היתר לסתור בית כנסת אם ביהכנ"ס ייהרס ע"י גוי. וכיון שהיה זה במקום מצוה, והסתירה היתה על מנת לבנות ולשפץ את בית הכנסת - היתר, על סמך זאת ששבות דשבות (אמירה לנכרי במקום איסור דרבנן) מותרת במקום מצוה.

לא כך פסק החתם-סופר (שו"ת או"ח סי' לב). הוא אסר את ההריסה, גם אם היא נעשית בידי גוי, על סמך דברי התוספות (גיטין ח,ב ד"ה אף על גב) האוסרים אמירה

7. לדעת התוס' מרימר ומר זוטרא סברו שאיסור הסתירה הוא משום פשיעותא, וכאן אין חשש כזה אם משום שקיץ וחורף הוא כמו תיוהא, או משום שהיה להם בית כנסת אחר, או שבמשך תקופה כה ארוכה (עונה שלימה, קיץ או חורף) לא חששו לפשיעה. אולם הרא"ש (ב"ב פ"א סי' ד), אור-זרוע (ח"ב הל' בית הכנסת סי' שפה), רשב"א (חידושי ב"ב ג,ב) וכסף-משנה (הל' תפילה יא,יב) כתבו שמרימר ומר זוטרא סוברים כמאן דאמר משום צלויי. הסוברים שלא די במקום תפילה חלופי, אלא צריך שיהיה דווקא ביכנ"ס (וגורסים בגמרא: "דאיכא בי כנישתא אחרית", ע"י ט"ז קנב, טז) הבינו שבית כנסת של קיץ או של חורף שהיה להם בינתיים אינו נחשב בית כנסת אלא רק מקום תפילה.

לגוי גם במקום מצוה. בעל שו"ת תורת-חסד בכל זאת מתיר, כיון שהרמב"ם (הל" שבת ו, ט"ו) והשולחן-ערוך (או"ח שז,ה וכן סי' תקפו) התירו אמירה לנכרי במקום מצוה.

בשו"ת יביע-אומר (ח"ח או"ח סי' יח אות ו) כתב שגם תוספות לא אסרו אלא בשבת שהוא איסור חמור. ויש שכתבו שההיתר במקום מצוה הוא רק במקום מצות מילה, שהיא עצמה דוחה שבת. ועיין תוספות ראש השנה (כד, ב ד"ה שאני רבן גמליאל) שהתירו שבות דשבות במקום מצוה. וכן פסק בשו"ת חתם-סופר עצמו (יו"ד סימנים קג וקה). וכאן כנראה לא כתב דבריו אלא לרווחא דמילתא, שאסר את ההריסה גם בידי גוי.

במקרה שלנו, כשמדובר על הרס טוטאלי שאין אחריו כל בנייה, יש להניח שהריסה בידי גויים היתה מרבה חילול השם, ובזיון בתי הכנסת. והרי הוכיח סופו על תחילתו, שכשנפלו בתי הכנסת בידי הפלשתינאים חוללה קדושתם עד עפר.

1. הפקעת הקדושה ע"י מכירת בתי הכנסת

עצה נוספת לסתירת בית כנסת היא על ידי מכירתו והפקעתו מקדושתו מקודם, שכן התירה הגמרא (מגילה כו, א) למכור בית כנסת של כפרים.⁸ המעות הניתנות תמורת המכירה יצאו לחולין רק אם המכירה היתה על דעת אנשי העיר; אבל אם הם מוחים, אזי יצטרכו להשתמש במעות לקנות דברים שהתירו למכור בית כנסת בשבילם.⁹

מכירה כזו הותרה למטרות מוגדרות, מעין זו שהועלתה אצל הפוסקים,¹⁰ שהצטמצמה הקהילה, או שהמלכות גזרה שלא יתפללו בבית כנסת זה. במאמרו בתחומין (כרך יד עמ' 237) כתב הר"מ אליהו, שלמכירת בית הכנסת נחוצה החלטת שבעת טובי העיר והסכמת רב העיר, וגם אז "ברור הוא, שאם אפשר להשאירו בשממונו או להרסו, ולמכור רק את הקרקע - עדיף."

8. בדרך זו דנים מאמריהם של הראשל"צ הר"מ אליהו בתחומין יד עמ' 235 - 237, ושל הרב משה ברגמן בתחומין כה עמ' 407 - 412. ההבדל בין בית כנסת של כרכים לבין ביכנ"ס של כפרים הוא בייעוד שלהם. אולם כתב בכף-החיים (קנג, נא) בשם שיירי כנסת הגדולה, שגם בכרכים יתכנו בתי כנסת של כפרים, והוא אם בעת הבנייה היתה דעתם שישמש רק את בני העיר ולא לאורחים, שאז מותר למכרו. ועיין בשו"ע (קנג, ז) שגם אם בעת הבנין התנו על דעת יחיד, יכולים למכור או לסתור אותו, ובלבד שיעשה זאת בהסכמת הציבור. עיין במשאת-בנימין (סי' לג), שאם פרנסים ממונים על צרכי הציבור, והם העושים לפי צרכי הקהל בלי להיוועץ עמם, הם נקראים יחיד שדעתם היא הקובעת. ולפי זה גם בכרכים יהא מותר למכור בית כנסת במציאות של ימינו. עי' עוד כף-החיים (שם ס"ק נח) וביאור-הלכה (סי' קנא ד"ה אבל של כרכים).

9. כגון: להספקת תלמידים או להשיא יתומים (שו"ע או"ח קנג, ו), לבניית בית כנסת אחר (רמב"ם הל' תפילה יא, טז-יז; שו"ע שם סעיפים ז' וט') או לפדיון שבויים (מגן-אברהם שם ס"ק ג, ועיין משנה-ברורה שם ס"ק כד).

10. שו"ת המבי"ט (ח"ג סי' קמג) המובא במגן-אברהם (קנג, ז), שו"ת נודע-ביהודה (מהדו"ת או"ח סי' יט), שו"ת משפטי-שמואל (סי' יד), שו"ת ציץ-אליעזר (ח"ד סי' ח) ועוד.

בנידוננו, לאחר שנעקרו היהודים, לצערנו ולדאבוננו, מבתיהם ומאדמתם, ראוי היה לממשלת ישראל - הרשאית בכך מדין נבחרה הקהל (ועל כל פנים למנות את הרבנות הראשית לישראל) - למכור את בתי הכנסת, על מנת שתפקע קדושתם ולפדותם. ואף שהתושבים היו ככל הנראה מוחים על כך, ובצדק (כפי שמחו רובם ככולם על כל מהלך עקירתם מאדמתם עד לשעה שעקרו אותם בעל כורחם מבתיהם) - מותר היה למכור את בתי הכנסת ולהשתמש בכסף לצרכים שעבורם מותר למכור בית כנסת. בדרך זו היתה נמנעת מבחינה הלכתית, על כל פנים, פגיעה בקדשי ישראל.¹¹

ז. מסקנה לגבי בתי הכנסת שבגוש קטיף

בתי הכנסת בגוש קטיף נבנו כבתי כנסיות קבועים, שלא על תנאי. הריסתם היתה מותרת רק אם ההריסה נועדה לבניית תחליפים טובים יותר, ורק אם תחליפים אלו היו נבנים מיד ועוסקים היו בבנייתם ללא הרף, יומם ולילה.

הריסת בית כנסת מותרת רק אם היא באה לשפר את מצבם, או למנוע סכנה בטיחותית (סדק בבנין). החרבת בתי הכנסת במקרה הנדון לא היתה אלא על דעת למסור את אדמתם, כמו את כל חבל הארץ הזה לעם זר.

לאחר גירוש היהודים מגוש קטיף, אכן נותר החשש שבתי הכנסת יישארו במקום כשהם שוממים ונתונים ביד זרים, ועלולים להיפך למסגדים ויד זדונית תחללם. במצב זה יש מקום להתיר את הריסת בתי הכנסת שנותרו שוממים ללא מתפללים.

אילו חכמה ממשלת ישראל רשאית היתה למכור את בתי הכנסת לזרים (כשם שעלתה ההצעה, ואף בוצעה בחלקה, לגבי החממות בגוש קטיף), ומקדישה את התמורה לבניית בתי כנסת למפוני הגוש באשר הם שם. אילו היתה עושה זאת, לא היה פגם הלכתי נורא אפילו בהפיכתם של הבניינים למסגדים או לכל מטרת אחרת, גם אם יש בה בדיון לבתי הכנסת ששכנו שם.

ראוי לציין שהחשש מהריסת בתי הכנסת היה גם משום שהדבר עלול היה לשמש תקדים להריסת בתי כנסת בחו"ל. בהכרעה אם וכיצד להרוס את בתי הכנסת צריך היה לקחת בחשבון את תחושתם של המתיישבים, הרואים את מקדשי המעט, מעשי ידיהם נחרבים בידי אחיהם היהודים. מעבר לכך, יש בהריסת בתי הכנסת בידי ישראל חילול השם נורא בגויים, שיאמרו שדתם המסולפת "ניצחה" את הדת האמיתית ואת אלהי ישראל.

יהי רצון שיקוים בנו מקרא שכתוב "כי ימין ושמאל תפרוצי ועמך גוים ירש וערים נשמות יושיבו. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה'", ומקרא שכתוב: "ונטעתים על

11. למרות שבהתחממות זו לא היה נמנע חילול השם, הן מצד מכירת בתי הכנסת והן מצד הריסתם וביזויים בידי פריצי אדם. אבל לפחות היה ניתן בכך למנוע את הפגיעה ההלכתית בקדושתם של בתי הכנסת.

אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם אמר ה' אלוקיך", ויקבץ ה' נדחינו מארבע כנפות הארץ ויושיענו למען שמו.